

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

XORIJ OLIMLARI TADQIQOTLARIDA KASBIY REFLEKSIYA MASALASINI TADQIQ ETILISHI

Jo'rayev Nurbek Sadullayevich
Qo'qon davlat universiteti, professor

Annotatsiya

Mazkur maqolada pedagog-psixolog talabalarda kasbiy refleksiyaning tuzilishi, uning asosiy komponentlari — motivatsion-maqсадli, kognitiv-faoliyatli, kommunikativ-shaxsiy hamda nazorat-baholash jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, kasbiy refleksiyaning shakllanish darajalari (yuqori, o'rta, past) va ularning o'ziga xos xususiyatlari aniqlanadi. Tadqiqot natijalari kasbiy ta'lim jarayonida refleksiyaning rivojlantirishning pedagogik asoslarini ochib beradi hamda uning o'qituvchi va talaba faoliyatidagi ahamiyatini asoslaydi.

Kalit so'zlar: kasbiy refleksiya, pedagogik refleksiya, o'qituvchi, talaba, komponentlar, darajalar, xorijiy olimlar, psixologiya.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕФЛЕКСИИ В РАБОТАХ ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ

Жураев Нурбек Садуллаевич
Кокандский государственный университет, профессор

Аннотация

В статье анализируются структура профессиональной рефлексии у студентов педагогико-психологического направления, её основные компоненты — мотивационно-целевой, когнитивно-деятельностный, коммуникативно-личностный и контрольно-оценочный. Также рассматриваются уровни сформированности профессиональной рефлексии (высокий, средний, низкий) и их особенности. Результаты исследования раскрывают педагогические основы развития рефлексии в профессиональном образовании и обосновывают её значимость в деятельности учителя и студента.

Ключевые слова: профессиональная рефлексия, педагогическая рефлексия, учитель, студент, компоненты, уровни, зарубежные ученые, психология.

THE STUDY OF PROFESSIONAL REFLECTION IN THE RESEARCH OF FOREIGN SCHOLARS

Jo'rayev Nurbek Sadullayevich
Kokand State University, Professor

Abstract

This article analyzes the structure of professional reflection among students in pedagogical and psychological fields, including its key components: motivational-target, cognitive-activity, communicative-personal, and control-evaluative. It also examines the levels of professional reflection development (high, medium, low) and their characteristics. The findings reveal the pedagogical foundations for enhancing reflection in professional education and highlight its importance in both teacher and student activities.

Keywords: professional reflection, pedagogical reflection, teacher, student, components, levels, foreign scholars, psychology.

Kasbiy ta'limning muhim vazifalaridan biri kasbiy refleksiyaning psixologik

qonuniyatlarini hisobga olgan holda mutaxassis shaxsini va uning kasbiy motivatsiyasini rivojlantirishdan iborat. Universitet talabasining o'quv hamda kasbiy faoliyatida refleksiya asosiy tarkibiy qismlardan biri bo'lib, kasbiy refleksiya kasbiy ta'limning zarur komponenti sifatida namoyon bo'ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, kasbiy refleksiyaning tuzilishi bilish jarayonlarini diagnostika qilish va korreksion-shakllantiruvchi faoliyatlarni olib borish uchun zarur asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, u o'quv va kasbiy faoliyat jarayonida subyekt rivojlanishini tashkil etish vositalarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Metodlar

Kognitiv-operatsion komponent pedagogik refleksiyaning nazariy asoslarini hamda pedagogning reflektiv faoliyatni amalga oshirishdagi kasbiy mahoratini belgilovchi bilimlarni o'z ichiga oladi. Affektiv komponent o'qituvchining reflektiv faoliyatni amalga oshirishdagi amaliy harakatlariga hamroh bo'luvchi his-tuyg'ularni, muvaffaqiyatga ishonch hissini qamrab oladi. Baholash komponenti reflektiv faoliyatda o'zini o'zi baholash va nazorat qilishni, axloqiy-irodaviy komponent esa samarali reflektiv faoliyatga hissa qo'shuvchi shaxsiy sifatlarni o'z ichiga oladi [1].

O'qituvchining kasbiy reflektivligi, uning shaxsi va kasbiy faoliyatida o'zini o'zi rivojlantirish hamda takomillashtirishdagi roli bo'yicha olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, reflektiv baholash tufayli o'qituvchi o'ziga kasbiy faoliyat subyekt sifatida munosabatni rivojlantiradi. Rivojlangan reflektiv jarayonlar va reflektiv qobiliyat muammoga bir, ko'pincha stereotipik nuqtayi nazardan qaralganda, aqliy faoliyatning egotsentrizmini yengish uchun zarur shart hisoblanadi. O'qituvchi o'ziga va o'z harakatlariga tashqaridan, boshqa shaxs pozitsiyasidan qaray olsa, turli nuqtayi nazarlarni hisobga olsagina, u o'zining ijodiy tafakkurini markazsizlashtirishga va bir yoqlama munosabatlarni yengishga qodir bo'ladi (S. L. Rubinshteyn, I. N. Semenov, A. A. Tyukov va boshqalar).

Refleksivlikning tipologiyasi, uning inson shaxsini shakllantirishdagi ahamiyati va o'qituvchining professional sifatida shakllanishi ilmiy adabiyotlarda batafsil yoritilgan. Shunday qilib, o'qituvchining kasbiy reflektivligi uning kasbiy fikrlashiga, kasbiy o'zaro munosabatlarning tabiatiga, professional sifatida o'zini o'zi belgilashga va o'zining kasbiy o'zini o'zi rivojlantirishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchilarning kasbiy reflektivligi uni rivojlantirish bo'yicha maqsadli faoliyat olib borishni talab qiladi.

Hozirgi vaqtda ilmiy adabiyotlarda reflektiv ko'nikmalarning asosini tashkil etuvchi shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga, shuningdek, reflektiv tafakkur va reflektiv faoliyat usullari hamda uslublarini o'zlashtirishga qaratilgan turli shakl va metodlar mavjud. Bizningcha, kadrlar bilan metodik ishlar doirasida ta'lim tashkiloti o'qituvchilarining kasbiy reflektivligini rivojlantirish bo'yicha bunday maqsadli ishlarni tashkil etish eng maqbul yo'ldir.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Ilmiy tadqiqot obyekti sifatida pedagogik refleksiya qiziqish XX–XXI asrlar chegarasida fan va texnikaning jadal rivojlanish sur'atlari, ta'lim standartlarining o'zgarishi va murakkablashishi, pedagoglardan doimiy kasbiy va shaxsiy o'sishni talab qiladigan yangi pedagogik ta'minotni joriy etish zarurati tufayli paydo bo'ldi (Ye. P. Belozersov, V. V. Davidov, I. A. Zimnyaya, A. I. Markova, L. M. Mitina, G. S. Pyankova, V. A. Slastenin va boshqalar) [2].

Pedagogik bilimlar tizimida refleksiyaning rivojlantirish masalalari bilan B. Z. Vulfov, Ye. I. Isayev, V. I. Zagvyazinskiy, G. P. Zvenigorodskaya, T. M. Davidenko, S. G. Kossaretskiy, V. V. Krayevskiy, A. K. Markova, V. A. Metayeva, L. S. Podimova, V. A. Slastenin, V. I. Slobodchikov, V. N. Xarkin va boshqalar shug'ullangan. Pedagogikada "refleksiya" tushunchasining talqinlari xilma-xildir. Ular qaysi fan sohasida — kasbiy fikrlash, kasbiy muloqot, kasbiy faoliyat, bo'lajak mutaxassis shaxsi yoki kasbiy tajriba doirasida — va pedagogik jarayonning qaysi subyektlari — pedagog yoki ta'lim oluvchi — nuqtayi nazaridan ko'rib chiqilishiga qarab o'zgaradi.

Pedagog-psixolog talabalarning kasbiy refleksiyaning rivojlantirish haqida gapirishdan

oldin ushbu jarayonning bevosita subyekti — talaba — ga psixologik-pedagogik tavsif berish zarur. Refleksiyalash qobiliyati oliy maktab pedagoglari tomonidan talabalar egallashi lozim bo'lgan umumta'lim ko'nikmalari qatoriga kiritilgan. Biroq, hozirgi vaqtda falsafiy hamda psixologik-pedagogik adabiyotlarda refleksiya kategoriyasi uzoq vaqtdan beri muhokama qilinayotganiga qaramay, uni o'zlashtirish zarurligi to'liq anglangan bo'lsa-da, pedagog-psixolog talabalarning o'quv faoliyatida refleksiv amaliyotlarning yetishmasligi kuzatilmoqda.

Bo'lajak mutaxassis psixologik-pedagogik faoliyatda samarali o'zini namoyon qilishi uchun qanday ko'nikma va qobiliyatlarga ega bo'lishi kerakligini bilishi, shu ko'nikma va qobiliyatlar qay darajada rivojlanganligini anglashi lozim. Binobarin, pedagogik refleksiyaga tayyorgarlik ko'rish va buning uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishni oliy maktabda o'qish jarayonidayoq, ya'ni kasbiy-pedagogik tayyorgarlik davrida, pedagogik faoliyatni boshlashdan oldin talabaning kasbiy-shaxsiy refleksiya qobiliyatidan — o'zini va o'z "Men"ning imkoniyatlarini tanlagan kasbi talablari bilan bog'lay olishidan — boshlash kerak.

Pedagog-psixolog talaba uchun OTMda o'qish bosqichida aynan refleksiv ong o'zining bo'lajak kasbiy faoliyati obrazini qurish jarayonini nazorat qilishi, uning xususiyatlarini tanqidiy idrok etishi lozim. Bo'lajak pedagogik faoliyat har doim ham muhim kasbiy sifat sifatida aniq anglanmaydi va ko'pincha o'z-o'zidan amalga oshiriladi. Shu sababli bo'lajak pedagog-psixolog qiyinchiliklarning o'ziga xos xususiyatlarini, ularning o'zi uchun oqibatlarini to'liq anglamaydi, shuningdek, bu qiyinchiliklarni idrok etadigan va ularni bartaraf etish yo'lida harakat qiladigan "o'zini" ham yetarlicha tushunmaydi.

Shunday qilib, oliy ta'lim muassasasida o'qish davrida pedagog-psixolog talabalarning o'quv faoliyatida refleksiyani, shu jumladan kasbiy refleksiyani rivojlantirish yetarli darajada ta'minlanmaganligi haqida gapirish mumkin. Shu nuqtayi nazardan, psixologik-pedagogik faoliyatda kasbiy refleksiya tushunchasi, tuzilishi va darajalarini ko'rib chiqish muhimdir. Psixologiyada "kasbiy pedagogik refleksiya" atamasi nisbatan yaqinda paydo bo'lgan.

Munozara

Muammoli xarakter yoki "muammolilik" bo'lajak pedagog tomonidan aniq vaziyatlarni an'anaviy, stereotip yondashuvga muqobil ravishda, uni hal qilish uchun barcha shart-sharoitlar va vositalarni hisobga olgan holda ko'rib chiqish bilan tavsiflanadi. Bo'lajak pedagog vaziyatni "yangi" nigoh bilan baholashga harakat qiladi, har bir alohida holatning o'ziga xosligi va takrorlanmasligini anglaydi. U eng an'anaviy masalalar haqida ham o'ylaydi, hech narsani "ishonch bilan" qabul qilmaydi. Ikkinchi asos sifatida nafaqat muammoni e'lon qilish, balki pedagogik muammolarni hal etishda tadqiqot yondashuvini amalda ta'minlash ham muhimdir. Bu esa bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini tadqiqotchilik faoliyati ko'nikmalarini rivojlantirishga va refleksiv tafakkurni shakllantirishga yo'naltirishni talab etadi.

Kasbiy-pedagogik ta'lim mazmunining ijtimoiy xususiyatidan kelib chiqadigan uchinchi asos shundan iboratki, refleksiv pedagog o'z faoliyatini tahlil qilishda nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ega mezonlarga ham tayanadi. U ta'lim jarayonini ta'lim oluvchilarning psixologik xususiyatlariga mosligi nuqtayi nazaridan ham, uning mazmuni va darajasining jamiyat maqsadlari va ehtiyojlariga muvofiqligi nuqtayi nazaridan ham baholaydi.

Ta'kidlash joizki, oliy ta'lim darajasida talabada o'z-o'zidan va real kasbiy vaziyatlarda samarali harakat qilish qobiliyati hamda tayyorgarligini shakllantirish zarurati yuzaga keladi [49]. Shuning uchun pedagog-psixologning samaradorligi va talabchanligi o'qishni davom ettirish uchun shakllangan ko'nikmalarni mustaqil rivojlantirish qobiliyati, kelajakdagi kasbiy faoliyatning real vaziyatlarida mustaqil ravishda samarali harakat qilishga tayyorligi bilan belgilanadi [2].

Shunday qilib, pedagogik refleksiya tarkibidagi mavjud komponentlarni tahlil qilish asosida uni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlarini belgilovchi quyidagi asosiy komponentlar ajratib ko'rsatiladi: motivatsion-maqsadli, kognitiv-faoliyatli, kommunikativ-shaxsiy va nazorat-baholash.

Motivatsion-maqsadli komponent kasbiy-pedagogik refleksiya bo'lgan ehtiyojni, kelajakdagi kasbiy faoliyatda undan foydalanish motivlari va maqsadlarini anglash zarurligini ifodalaydi. Ushbu komponentning asosini pedagogik faoliyatdan qoniqish, talabani o'zini o'zi rivojlantirish va o'zini o'zi tarbiyalashga yo'naltirilganligi, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga intilishi tashkil etadi.

Kognitiv-faoliyatli komponent kasbiy-pedagogik refleksiyaning nazariy asoslarini aniqlashtiruvchi bilimlarni, shuningdek, o'qituvchining reflektiv faoliyatni amalga oshirishga imkon beradigan kasbiy ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

Natijalar va muhokama

Bunday darajadagi kasbiy refleksiya uyushgan va maqsadga yo'naltirilgan xarakter kasbiy etadi. Shunday qilib, o'rganilayotgan muammo bo'yicha ilmiy manbalarning nazariy tahlilidan, shuningdek, kasbiy refleksiyaning tuzilishini belgilovchi komponentlar asosida biz pedagog-psixolog talabalarda kasbiy refleksiyaning shakllanganlik darajalarini ajratib oldik: yuqori, o'rta va past.

1-jadval

Pedagog-psixolog talabada kasbiy refleksiyaning shakllanganlik darajalari

Daraja / Komponentlar	Yuqori	O'rta	Past
Motivatsion-maqsadli	Talaba reflektiv faoliyatga ehtiyoj sezadi, pedagogik refleksiyaning takomillashtirishga ijobiy munosabat va qiziqish bildiradi hamda undan foydalanish maqsadlarini anglaydi.	Talaba vaziyatli yoki tashqaridan berilgan omillar bilan bog'liq holda reflektiv faoliyatga ehtiyoj sezadi, pedagogik refleksiyaning takomillashtirishga neytral munosabatda bo'ladi, undan foydalanish maqsadlarini qisman anglaydi.	Talaba reflektiv faoliyatga ehtiyoj sezmaydi, pedagogik refleksiyaning takomillashtirishga salbiy munosabatda bo'ladi va undan foydalanish maqsadlarini anglamaydi.
Kognitiv-faoliyatli	Talaba o'zini o'zi rivojlantirish va tarbiyalashga aniq yo'naltirilgan bo'lib, pedagogik refleksiyaning nazariy asoslarini aniqlashtiruvchi va kengaytiruvchi kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga intiladi. Muammolarni hal qilishda va turli pedagogik vaziyatlarni anglashda ijodiy komponent ustunlik qiladi. O'quv-kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan	Talaba o'zini o'zi rivojlantirish va tarbiyalashga yo'naltirilgan bo'lib, oliy ta'lim muassasasida o'rganilayotgan fanlarning asosan nazariy asoslariga kiradigan kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga intiladi. Masalalarni anglash va yechishda ijodiy yondashishga qodir. O'quv-kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf	Talaba o'zini o'zi rivojlantirish va tarbiyalashga yo'naltirilmagan, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga intilmaydi. Faoliyatning ijodiy tarkibiy qismi kuchsiz ifodalangan. Masalalarni yechishda bir qolipda ish tutadi, vaziyatni ijodiy anglash va yechishga tayyor emas. O'quv-kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yengishga tayyor emas,

	qiyinchiliklarni yengishga tayyor, o'z ustida ishlaydi, ijodiy o'zini o'zi rivojlantirishga va mustaqil ta'lim olishga intiladi.	etishga har doim ham tayyor emas, vaqti-vaqti bilan qo'shimcha topshiriqlar ustida ishlaydi, biroq ijodiy o'zini o'zi rivojlantirishga va mustaqil ta'lim olishga doimiy intilmaydi.	ijodiy o'zini o'zi rivojlantirishga va mustaqil ta'lim olishga intilmaydi.
Kommunikativ-shaxsiy	Talaba muloqot jarayonining samarali texnikasini egallagan, muloqotning turli vaziyatlariga yo'naltirilgan, o'zini va boshqalarni tushunishga asoslangan samarali o'zaro ta'sirni o'rnatishga qodir. Pedagogik kasb talablariga mos keladigan shaxsiy sifatlarga ega.	Talaba kommunikativ jarayonning samarali kechishi uchun zarur bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisiga ega, muloqotning turli vaziyatlariga yo'naltirilgan, hissiy tajribaga asoslangan samarali o'zaro ta'sirni o'rnatishga qodir. Pedagogik kasb talablariga mos keladigan qisman shaxsiy fazilatlarga ega.	Talaba kommunikativ jarayonning samarali kechishi uchun yetarli bilim, ko'nikma va malakalarga ega emas, muloqotning turli vaziyatlariga moslashishda qiyinchilikka duch keladi. Pedagogik kasb talablariga mos keladigan shaxsiy fazilatlar yetarli darajada shakllanmagan.
Nazorat-baholash	Talaba o'zini o'zi anglashning yuqori darajasiga ega bo'lib, o'z salohiyati va imkoniyatlarini anglaydi. O'z reflektiv faoliyatini mustaqil ravishda baholaydi va nazorat qiladi, kasbiy muhim shaxsiy fazilatlarining mavjudligi va rivojlanish darajasini aniq anglaydi, o'z kechinmalari va holatlarining sababini tushunadi.	Talaba o'zini o'zi anglashning o'rta darajasiga ega bo'lib, o'z salohiyati va imkoniyatlarini qisman anglaydi. O'zining kasbiy muhim shaxsiy sifatlari mavjudligi va rivojlanish darajasini mustaqil ravishda yoki boshqalar yordami bilan anglaydi, o'zini o'zi baholaydi va o'z reflektiv faoliyatini nazorat qiladi, ko'pincha boshqa biron yordami bilan o'z kechinmalari va holatlarining sababini tushunadi.	Talabaning o'zini o'zi anglash darajasi past bo'lib, o'z salohiyati va imkoniyatlarini anglamaydi. Kasbiy muhim shaxsiy fazilatlarining mavjudligi haqida o'ylamaydi. Boshqalar yordami bilangina o'zini baholay oladi va o'z reflektiv faoliyatini qisman nazorat qila oladi. O'z kechinmalari va holatlarining sababini anglamaydi.

Ushbu paragrafda ko'rib chiqilgan kasbiy refleksiyaning tuzilishi va darajalari biz tomonimizdan pedagog-psixolog talabalarning kasbiy refleksiya-sini rivojlantirishning pedagogik ta'minotini amalga oshirishda hisobga olinadi.

Xulosa

O'rganilayotgan muammo bo'yicha ilmiy manbalarning nazariy tahlili va kasbiy

refleksiyaning tuzilishi asosida pedagog-psixolog talabalarda kasbiy refleksiyaning shakllanganlik darajalari — yuqori, oʻrta va past — ajratildi. Ajratilgan komponentlar kasbiy refleksiyaning rivojlantirishning pedagogik taʼminotini amalga oshirishda muhim asos boʻlib xizmat qiladi. Oliy taʼlim jarayonida reflektiv ong va kasbiy faoliyat obrazini qurish jarayonini nazorat qilishning ahamiyati shundan iboratki, u boʻlajak pedagog-psixologning oʻz kasbiy imkoniyatlarini anglashiga, oʻzini oʻzi rivojlantirishiga va real kasbiy vaziyatlarda samarali harakat qilishga tayyorligini shakllantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Азизова Ш. В. Юқори синф ўқувчиларида ўқув фаолиятини бошқаришнинг психологик хусусиятлари: психология фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертация. – Тошкент, 1988. – 145 б.
2. Хахлина Э. А. Особенности рефлексии как фактор успешности социализации в юношеском возрасте: диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук. – Ташкент, 2012. – 148 с.
3. Xalilova N. I. Shaxs psixologik taraqqiyotini taʼminlashda reflektivlikni rivojlantirish: psixol. fan. nomz. dis. ... avtoref. – T.: TDPU, 2022. – 24 b.
4. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. – М.: Просвещение, 1986. – Т. 2. – С. 12–405; № 2. – С. 270–339.
5. Xolturaev A. P. Oʻsmirlar oʻquv faoliyati natijadorligida individual psixologik xususiyatlarning ahamiyati: psixol. fan. nomz. dis. ... avtoref. – T.: TDPU, 2022. – 24 b.